

Skogens kulturarv

-en resurs för landsbygdsutveckling

Flottarkoja Ljustorp

LJUSTORP

Skogens kulturarv

-en resurs för landsbygdsutveckling

I Njurunda, Sättna och Ljustorp har ett projekt, finansierat av EU och Skogsstyrelsen, bedrivits. Projektet har syftat till att öka kännedomen om forn- och kulturlämningar i skogen. Kunskapen ska användas för att stärka kulturmiljövårdsarbetet i bland annat skogsbruket samt till att lyfta fram kulturmiljöers värden som en resurs för landsbygdsutveckling i form av stärkt hembygdskänsla och småskalig turism. Projektet har sträckt sig från hösten 2004 fram till december 2006. Det har anordnats seminarier och fältvandringar med olika teman, såsom exempelvis kolning och fåbodforskning. En kulturmiljöslinga med tillhörande informations material har iordningställt i de berörda socknarna. I projektet har vi använt oss av Skog & Historia materialet.

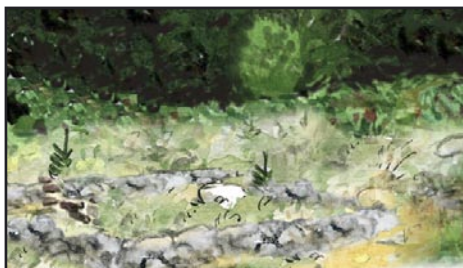
Skog & Historia

Skog & Historia är ett projekt som syftar till att inventera och dokumentera kulturminnen i skogslandskapet. Lämningarna mäts in på karta både manuellt och med GPS-teknik, de registreras och blir tillgängliga i Skogsstyrelsens kartdatabas "Kotten". Detta möjliggör att de skyddas från skador vid skogsbruksåtgärder.

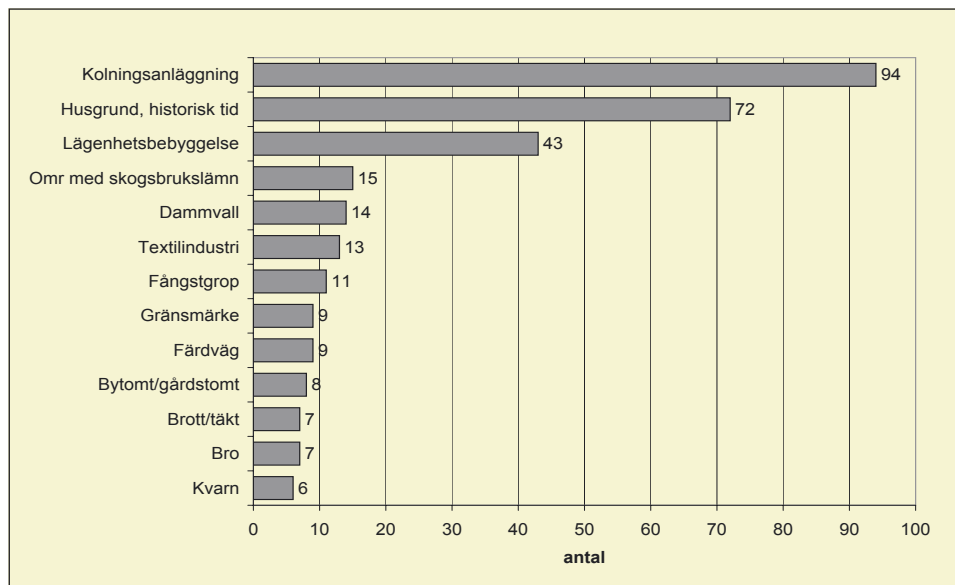
Vad har hittats?

Inom Skog och historia har man hittills registrerat ca 1800 lämningar i Njurunda, Sättna och Ljustorp. Närmare 50% av dessa är kolbottnar. Andra lämningar man hittat är husgrunder, gränsmärken, torp, fäbodrar och kojor.

Ljustorps inventerings resultat

I Ljustorp inventerade man mellan maj 2002 och september 2006. Socknen är inte färdig inventerad utan mycket återstår. Så här långt har ca 365 lämningar registrerats i kartdatabasen Kotten. I diagrammet nedan ses ett urval av de olika typer av lämningar som hittats. Antalet lämningar ändras med tiden eftersom registreringen är en pågående process.

Kulturmiljöslinga i Ljustorp

I samarbete med Ljustorps hembygdsförening har en kulturmiljöslinga färdigställt. Slingan ligger längs den vackra Skäljomsbäcken och börjar vid infarten mot Hamrevägen och hembygdsgården. Här finns lämningar efter de verksamheter som var beroende av vattenkraften för att kunna fungera. En fäbod har också skyltats upp. Dit tar du dig med bil och där kan även rörelsehindrade ta del av den historia som kulturlämningar i skogen har att erbjuda, eftersom Öppoms fäbod ligger lätt tillgängligt efter stigen vid en vändplats.

Skäljomsbäcken

Utefter Skäljomsbäcken har vattenkraften utnyttjats under mycket lång tid. Det lämningar som finns kvar idag är fundament och grunder efter den byggnation som uppfördes i början av 1900-talet. En ny epok fick sin början 1915 då Nils Petter Larsson, född 1880, flyttade från Lövbergsåsen till Skäljom. Nicke, som han kallades, hade stora planer. Han drömde om att utveckla ett snickeri kopplat till en vattendriven ramsåg där laggkärl skulle tillverkas. Nicke ville också bygga ett kraftverk som skulle förse byborna med elektriskt ljus. Först byggde han sågen med tillhörande kanaler och tuber för vattenföringen. Vattenhjulet lät han tillverka på en verkstad i Sundsvall efter egen ritning. Vid provkörningen upptäcktes att vattnet inte rann ur skovlarna, så hjulet stannade. Problemet löstes dock av en mjölnare från trakten. Själva snickeriet byggdes på en betongplatta och intill uppfördes ett stort virkesmagasin.

För att klara kostnaderna för investeringarna bildades ett bolag med några vänner till Nicke. Tyvärr ledde ovänskap i ägarkretsen till att projektet mer eller mindre havererade. År 1924 köptes sågen och snickeriet av Jonas Olof Frölander från byn

Öppom. Den nye ägaren byggde om en del av snickeriet till en kvarn, som drevs med vatten från sågens vattenkanal. Den övriga delen byggdes om till bostad. I området har det också bland annat funnits ett färgeri och en vadmalstamp och utefter hela bäcken fanns över 20 kvarnar som ägdes av bönderna i byarna Frötuna, Skäljom och Hamre. För att spara på vattnet malde alla på samma dag. Sågen och kvarnen drevs med vattenkraft fram till 1931-1932 då man kopplade på ström från Lagfors-Rundbackens kraftverk.

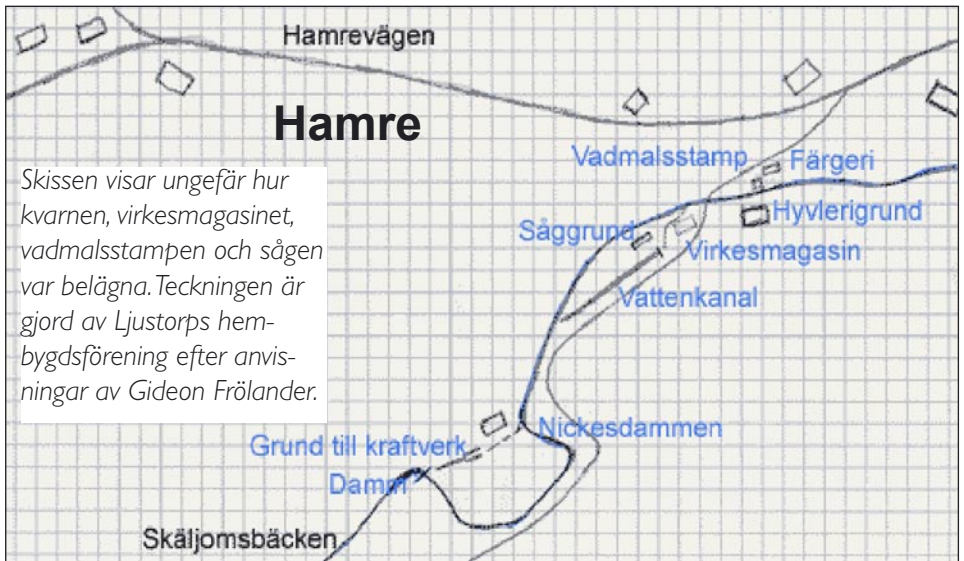
Lämningar efter vattendriven verksamhet vid Skäljomsbäcken

Sommarstugan vid bäcken vilar på den grund som en gång anlades för det snickeri som Nils Petter Larsson byggde. År 1924 byggde den nya ägaren om snickeriet till kvarn och bostad. Resterna efter sågen som Nicke byggde finns kvar i form av ett fundament med rester av ett reglervred. Vattenkanalen som försörjde sågen med vatten syns tydligt än idag. Virkesmagasinet där virket skulle torka byggdes med en stabil grund mot bäcken och syns som en stengrund i bäck kanten.

Av den vadmalstamp som en gång funnits på platsen finns idag inga synliga spår. Här bearbetade den vattendrivna stampen väven, med ull i inslag och varp, till kraftigt vadmalstyg. Här fanns även ett färgeri som anlagts av Adolf Sidelius i slutet av 1800-talet. I bäckens söderslutning odlade han örter och blommor som användes vid färgningen av garner och tyger. Även schablontapeter tillverkades. Från 1890-talet och fram till 1915 drevs färgeriet av Adolf Sidelius änka Maria, kallad Färgarmaria.

Såglämning Skäljom

Vattenkanalen

Utefter skäljomsbäcken finns resterna av vad som kan ha varit ett fundament för dammluckorna till den nedre dammen, det vill säga Nickesdammen. Här går den långa vattenkanalen in med en regleringsanordning. Vattenkanalen hade sådana dimensioner att den antagligen fungerade som ett vattenmagasin för toppar i effektbehovet. Vattenkanalen avslutas med en betongkonstruktion för att fästa tuben och reglera flödet.

Vattenkanal

Kraftstation

Kraftsstationen och Nickesdammen

Under första världskriget var det under flera år mycket svårt att komma över fotogen till lampor för att lysa upp hemmen. Detta problem riktade intresset mot elkraften från böndernas sida. De stora kraftstationer, som skogsbolagen lät bygga i Lagfors och Rundbacken, blev klara 1915 och 1918 och visade vägen. Tekniken med att framställa och distribuera ström var nu så utvecklad att de försiktiga bönderna i Hamre, Skäljom, Frötuna och Edsåker vågade satsa pengar i en andelsförening, som skulle stå för investeringar i dammar, vattentuber, generatorer, varvreglerare, turbiner och ledningsnät samt allt arbete med uppförandet. Ett av de största problemen var vattenbristen under vintrarna. Man satsade därför på flera vattenmagasin strax ovanför sågen, av vilken en damm var av större format, det vill säga Nickesdammen.

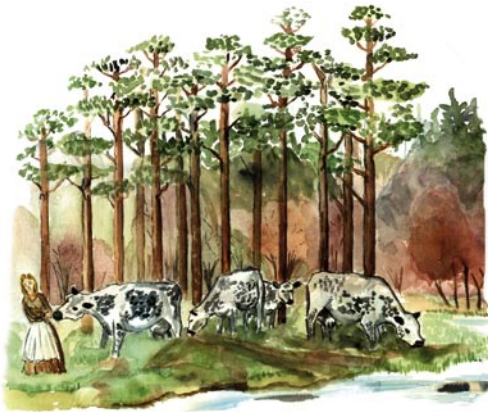
Från den översta dammen "Frötunadammen" drog man en tub till den kraftstation som byborna i Frötuna och Edsåker var delägare av. Resterna efter kraftstationsbygget står fortfarande kvar och syns på andra sidan bäcken. Kraftstationen för Skäljom och Hamre byggdes integrerat med sågen. Det rörde sig om små generatorer på 5 hkr.

Öppoms fåbodar

Denna kulturlämning är tillgänglig också för dig med rörelsehinder

Till fåbodarna fördes kreaturen på somrarna för att spara betesmarkerna kring byn. Kreaturen vallades i skogarna runt fåboden. Säsongsmissig fåboddrift är mycket gammal. Fåbodar nämns i de medeltida landskapslagarna, och arkeologiskt utgrävda fåbodar finns från järnåldern. Flest fåbodar fanns på 1800-talet.

Till fåboden, eller "boan" som det också kallades, flyttade man vanligtvis i början av sommaren och där stannade man fram till slutet av september. Ofta var det kvinnor som hade det tunga och ansvarsfulla arbetet som bopiga. Det förekom också att yngre pojkar och flickor fick tjänstgöra som vallhjon.

Arbetsdagen började tidigt, ibland redan vid femtiden på morgonen. Kreaturen skulle mjölkas, fåhuset skulle mockas och sen skulle djuren ut på bete i skogen. Mjölkens tas om hand, och av den framställdes bland annat ost, mese och smör. Allehanda föremål skulle tillverkas såsom björkvispar, slevar och grötkräcklor. Dagarna var långa och fyllda av arbete.

Många fåbodar var till en början gemensamma för hela byn och låg samlade på en gemensam vall. Platsen valdes med omsorg. Läget skulle vara soligt och det skulle vara

nära till vatten i källor eller bäckar. När man i början av 1700-talet skiftade skogen och varje bonde fick sin egen skog var det många som flyttade sina stugor till de egna skogskiftena. En del vallar behölls dock som gemensamma, exempelvis fäbodarna för byarna Öppom och Ås. De flesta fäbodarna i Ljustorp slutade att användas under 1910-talet. Anledningarna var flera. Bland annat förbättrades odlingsmetoderna så man fick tillgång till mer foder vid hemmagårdarna. Sågverksindustrin blev en marknad för mjölken och industriorterna Fagervik, Vivstavarv, Sund, Östrand och Skönvik behövde en säker leverans och då kunde inte kreaturen hållas på avlägsna fäbodan.

1703 års karta över Ljustorp innehåller uppgifter om att det har funnits tre fäbodan vid Öppomstjärnen. Vid 1790-talets storskifte flyttade många bönder sina fäbodan till de egna skogsmarkerna. Det fina läget och de rika betesmarkerna omkring vallen bidrog till att Öppomsbönderna behöll vallen tills att den upphörde. Omkring 1910 slutade man bruka Öppoms fäbodan.

Ett antal husgrunder, spisrösen och odlingsrösen finns idag fortfarande kvar i området

Spisröse

Förebyggande av skador

Kulturmiljöer i skogen löper störst risk att skadas när maskiner används vid gallring, föryngring, avverkning och markberedning. Vid avverkning och uttransport av virke och skogsbränsle kan du undvika markskador och spårbildning genom att köra vid tjäle eller torrt väder. Körning i mörker är inte att rekommendera i områden med kulturmiljöer. Maskinell markberedning medför den största skaderisken och får aldrig förekomma inom ett fornlämningsområde utan länsstyrelsens tillstånd.

Grundregler

Märk ut enskilda lämningar så att de inte körs över av misstag.

Ställ 1,3 meter höga kulturstubbar runt lämningarna vid avverkning.

Kör när marken är frusen eller torr. Alternativt på risbädd.

Ta bort träd som växer på och intill lämningarna för att förhindra rotsprängning och stormfällning.

Avlägsna hyggesavfall eftersom kvarliggande ris och grenar kan göra lämningarna svåra att upptäcka i det fortsatta skogsbruket.

Plantera inte så nära lämningar att de längre fram riskerar att förstöras av rotsprängning och stormfällning.

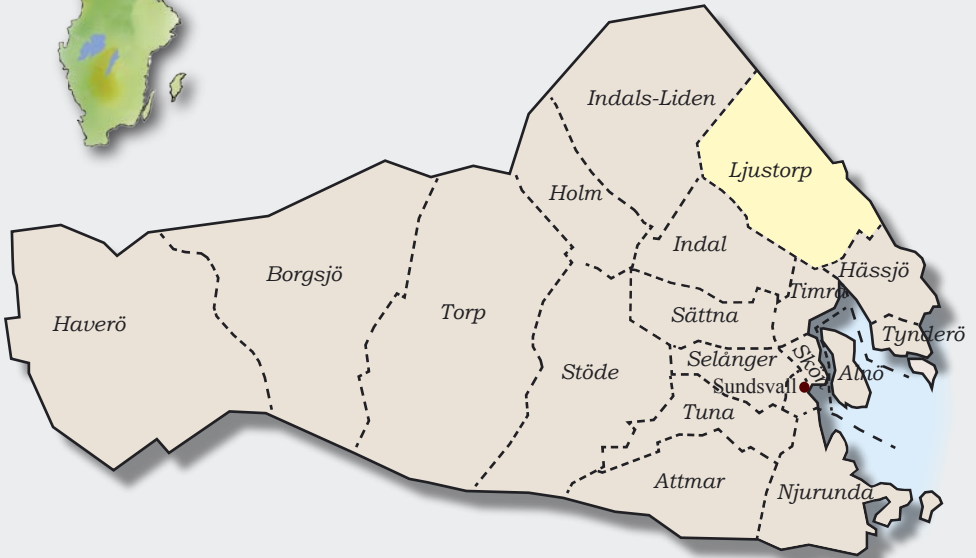
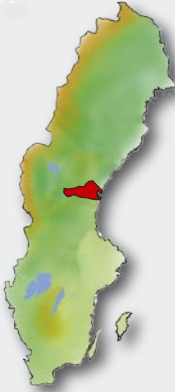
Varför bör man bevara kulturlämningar i skogen?

I skogen har människor bott och arbetat sen lång tid tillbaka. Lämningarna har en historia att berätta. Spåren i skogen berättar om människors arbete för att överleva under tidvis knappa förhållanden. Här göms åkrar som tålmodigt stenröjts och stigar som trampats av människor som för länge sedan glömts bort. Dessa lämningar kan fungera som en länk mellan oss och de som levt förr och de berättar om en tid som på många sätt såg annorlunda ut.

MEDELPAD

Sockenindelning

Skog
till nytta
för alla

www.minskog.nu

EUROPEISKA UNIONEN
Jordbruksfonden